

KOVÁCS I. Gábor

Egy jogtudós a történelem katakлизмái között

Buza László akadémikus életpályája

A magyar nemzeti művelődés formálódásában nagy szerepet játszott az ötszáz éve indult, s Magyarországon hamar visszhangra talált reformáció. A kialakult református felekezeti-művelődési alakzat fontos szervező és éltető tényezői voltak a nagy iskolaközpontok, a kollégiumok. Az északkelet-magyarországi régióban a tiszáninneni református egyházkerület területén ezt a szerepet a Sárospataki Református Kollégium töltötte be. Mint anyaiskola, az egész kerületet behálózó partikuláris iskolarendszerrel együtt ellátta az egyházközségeket lelkészekkel, iskolamesterekkel, a falvakat jegyzőkkel, a nagyobb iskolákat tanárokkal. Ebből, a külföldi egyetemjárás, a peregrináció révén a fejlett európai kulturális-tudományos központokkal is kapcsolatot tartó református felekezeti-művelődési közösségből az évszázadok során számos tudós tanár, művész, akadémikus, egyetemi professzor emelkedett fel a magyar tudáselit csúcsaira. A forrás nem apadt el a 20. században sem. A század közepének meghatározó nagy magyar nemzetközi jogásza, Buza László akadémikus, egyetemi tanár is sárospataki születésű volt, s a kollégium erőterében nevelődött. Sorsa egyik tipikus változata a 20. század katalizmái között lehetőségeit, életpályáját kereső tudós magyar értelmiséginek.¹

Ősei apai ágon még mind az Abaúj megyei Szentistvánbaksa kisebb nemesi családjai közül kerültek ki. Apja, Buza János (Szentistvánbaksa, 1848 – Sárospatak, 1912) volt az első, aki a 19. század közepén sárospataki gimnáziumi tanulmányokkal kiemelkedett közülük. Teológiai tanulmányai és a segédlelkészi vizsga letétele után a budapesti tudományegyetemen és a tanárképzőben szerzett természetrajzi tanári képesítést. A sárospataki református főiskola gimnáziumának tanára (1872–1912), 1880-tól igazgatója lett, a Természetrajzi Gyűjtemény őre (1873–1910), a *Sárospataki Lapok* szerkesztője. Népiskolai természetrajz tankönyvet (1878) s több gimnáziumi tankönyvet írt (*Növénytan*, 1882; *Ásványtan geológiai vegytani ismeretekkel*, 1885; *Allattan*, 1888). Fontos egyházi tisztségeket is betöltött: a sárospataki református egyházközség presbitere (1889–1895), főgondnoka (1895–1912), a főiskola igazgatótanácsának és gazdasági választmányának tagja, az alsó-zempléni református egyházmegeye tanügyi bizottságának elnöke (1907–1912), a tiszáninneni református egyházkerületi közgyűlés és a tanügyi bizottság tagja, s a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Egyetemes Tanügyi Bizottságának tagja volt. Mint a sárospataki városi képviselőtestület tagja (1891–1912) a város közéletében is szerepet játszott.

Felesége, Buza László anyja, Liskay Teréz (Sárospatak, 1852 – Sárospatak, 1901) olyan módosabb pataki kézműves családból származott, amelynek elágazásain sok tanult ember volt, leginkább református lelkészek. Buza László anyai nagyanyja, Baksay Erzsébet (Sárospatak, 1827 – Sárospatak, 1890) a sárospataki városbíró lányaként született. Testvére volt Baksay István (Sárospatak, 1820 – Rimaszombat, 1910), a rimaszombati protestáns főgimnázium

legendás igazgatója. Felmenőik a 17. század közepétől nagyrészt lelkészek, akik között hollandiai egyetemeket járt református püspök is volt (Nógrádi Mátyás, 1617–1681). Az anya nevelőapja, Arday Károly (Sárospatak, 1812 – Buda, 1870) pedig a Teleki grófok művelt és befolyásos gyömrői jószágigazgatója volt.

Buza László Sárospatakon végezte a gimnáziumot, s az itteni jogakadémián kezdte jogi tanulmányait is 1903-ban, amelyet aztán 1906-tól a kolozsvári egyetemen folytatott. Közben egy szemesztert a berlini egyetemen is töltött. Szemináriumi tanulmányait tanárai szakfolyóiratokban helyezték el (*Büntetőjog Tára*). A jogbölcseleti szemináriumban felolvasott *A női kriminalitás* című dolgozatát Somló Bódog professzor a *Huszádik Század* című folyóirat 1908-as évfolyamában jelentette meg. Államtudományi doktori diplomáját kitüntetéssel, Sub auspiciis Regis kapta meg. Oklevele megszerzése után a tiszánineni református egyházkerület közgyűlése 1908-ban hét pályázó közül őt választotta meg a sárospataki református jogakadémiára a politika, magyar közjog és a nemzetközi jog nyilvános rendkívüli tanárává. 1912. júniusi kolozsvári habilitációját követően, amikor az alkotmánypolitika magántanára lett, Sárospatakon nyilvános rendes tanárrá lépett elő (1912. július 1.). Ugyanekkor a jogakadémia egyházkerületi közgyűlési képviselőjévé választották Finkey Ferenc utódjául. A biztos állás birtokában 1913-ban megházasodott. Az abaúji kisnemes családból s lelkészi felmenőtől származó kolozsvári geológusprofesszor, Szádeczky-Kardoss Gyula 20 éves Jolán lányát vette feleségül.² A világháború előtt nagyobb utazásokat tett Németországban, Franciaországban, Belgiumban és Svájcban.

Amikor 1916-ban megpályázta mind a kolozsvári egyetem, mind a debreceni egyetem meghirdetett közjogi tanszékét, már több önálló műve jelent meg részben közjogi, részben nemzetközi jogi témákból: *Államterület és a területi fenségjog* (1910, 176 o.); *A miniszterek jogi felelőssége* (1911, 144 o.); *A képviselőház házszabályai* (1916, 92 o.); *A háború és a nemzetközi jog* (1916, 26 o.). Tanulmányai jelentek meg az *Athenaeumban*, a *Budapesti Szemlében*, a *Bűnügyi Szemlében*, a *Jogtudományi Közlönyben*, a *Magyar Figyelőben* és a *Magyar Társadalomtudományi Szemlében*. Közjogi, alkotmányjogi munkái alapján az akkor domináns történeti jogi irányzattal szemben a magyar közjogi pozitívizmus iskolájához sorolhatjuk. A nyugatias polgári demokráciák parlamentáris intézményrendszerét tartotta kívánatosnak. *Magyar alkotmánytan* címmel népiskolai tankönyvet is készített (1913, 1917). Kolozsvárra hetedmagával pályázott, s a jogi kar őt a második helyen jelölte (a katedrát Szandtner Pál kapta meg). Debrecenben a Jászi Viktor halálával megüresedett helyre három másik jogakadémiai tanárral pályázott, de végül is Kun József budapesti magántanárt hívták meg. Már 1918-ban jelent meg Sárospatakon *A királyi család a magyar közjogban* című 166 oldalas munkája. Az 1914–1915-ös és az 1921–1922-es tanévekben Sárospatakon dékán volt, az 1917–1918-as, 1918–1919-es, valamint 1919–1920-as időszakban pedig a sárospataki ref. kollégium köz-igazgatói (rektori) tisztét is betöltötte.

1917–18. tanévi rektori beköszöntőjében ezt mondta: „Mi kálvinisták örömmel kell hogy üdvözlöjünk minden demokratikus és államjogi reformot, hiszen éppen Kálvin egyházalkotmánya volt a modern demokráciák mintája”. A demokratikus átalakulás előestéjén, 1918. június 19-én megalakult Sárospataki Nevelőmunkások Szövetsége elnökévé választotta.³ 1918. november 1-től tagja volt a Sárospataki Nemzeti Tanácsnak, ahol november 15-én előadást is tartott az államformák kérdéséről. A proletárdiktatúra kikiáltásának napján (1919. március 21-én) a miskolci püspöki hivatalban tárgyalt. A többi egyházi vezetővel együtt várakozó álláspontra helyezkedett. Elsősorban arra törekedett, hogy a főiskolán belül a politikai elmentétek, a személyi harcok ne éleződjenek ki úgy, mint a sárospataki állami tanítóképzőben, ahonnan egyébként a tanács hatalom több helyi vezetője kikerült. Március 24-én az Országos

Ismeretterjesztő Bizottság Sárospataki Csoportja által szervezett sorozat részeként a Comenius moziban előadást tartott a proletárdiktatúra jogi fogalmáról. Az előadást gimnáziumi tanár kollégája, aki júniustól a Tanítók Szakszervezetének az elnöke lett, kivonatossan megjelentette a *Népakarat* című sárospataki lapban. Buza László, mint hivatalban lévő közigazgató, tájékozódás céljából Budapestre utazott, ahol tárgyalt Faber Oszkár volt szerzetes tanárral, a Közoktatásügyi Népbiztosság Vallásügyi Likvidáló Hivatalának vezetőjével és Fogarasi Bélával (1891–1959), a népbiztosság felsőoktatási csoportvezetőjével. Azt a tájékoztatást kapta, hogy az iskolák államosítása az egyházi jogakadémiákra is kiterjed. Április 1-jén életbe is lépett az oktatási intézmények államosítását kimondó rendelet. Ezért a sárospataki akadémiai szék drámai ülésén a tanári kar kimondta a jogi és a teológiai kar elválását. A diktatúra bukása után Buza ellen is eljárás indult a *Népakarat*ban megjelent előadása miatt, de aztán az ügyesség ejtette a vádat. A főiskola igazgatótanácsa pedig a forradalom, a cseh megszállás (1919. május 1. – június 5.) és a kommunizmus idején kifejtett működéséért elismerését és köszönetét fejezte ki Buzának, mint közigazgatónak (1920. június), aki azután kisebb politikai szerepeket is vállalt Sárospatakon. 1920. augusztus 8-tól ő lett a Magyar Országos Véderő Egyeslet sárospataki osztálya polgári csoportjának vezetője. 1921-ben pedig az Egyesült Nemzeti Keresztény Liga sárospataki csoportjának ügyvezető elnökévé választották.

1922. november 30-án a Szegedre települt volt kolozsvári egyetem egyhangú határozattal meghívta a megüresedett nemzetközi jogi tanszékre. Közben a jogakadémiák állami szubvenciójának megvonása miatt Sárospatakon bizonytalanná vált a jogakadémia helyzete, s végül a fenntartó tiszáninneri egyházkerület 1923. október 3-án a jogakadémia megszüntetése mellett döntött. 1923 márciusában Buza megkapta nyilvános rendes tanári kinevezését Szegedre az V. fizetési osztályba. Kezelője volt a jog- és államtudományi intézet könyvtárának (1932–) s elnöke az egyetem gazdasági bizottságának (1937–1940). Tagja lett az Országos Szerzői Jogi Szakértő Bizottságnak (1927–1933). Szerepet vállalt a tiszántúli református egyházkerület vezetésében is, tanácsbíró, majd világi főjegyző lett. Első szegedi professzori éveiben a *Magyar Jogi Szemlé*ben megjelentetett néhány cikkben ugyan kifejtette álláspontját az új államrend vitatott kérdéseiről (jogfolytonosság, királykérdés), érdeklődése azonban egyre inkább a nemzetközi jog problémái felé fordult. Több kisebb magyar, német és francia nyelvű cikk után az MTA megbízásából monográfiát írt *A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében* címmel (Budapest, 1930, 432 o.). Amikor 1938-ban hét jogász akadémikus elkészítette Buza László akadémiai tagajánlását, akkor első helyen ezt a munkáját emelték ki. Másodikként a revízió kérdésének „nagy nemzetközi jogi szaktudással és éleselméjű jogász okfejtéssel való feldolgozását” említették: *A Nemzetek Szövetségének szerepe az alkalmazhatatlanná vált nemzetközi jogszabályok revíziójánál és a rebus sic stantibus klauzula* (Szeged, 1931, 112 o.). A harmadik kiemelkedő műről, *A nemzetközi jog tankönyvéről* (Budapest, 1935, 427 o.) a következőket írták: „A tételes nemzetközi jog egyre növekvő anyagát foglalja össze egységes elvi kiindulópontok alapján és a jogi teória legújabb eredményeinek megértő felhasználásával szilárd rendszerbe... Különös érdeme, hogy ezt a politikai elemekkel át- meg átítatott materiát tisztán jogi szempontból vizsgálja és illúzióktól mentes józansággal, elfogulatlansággal világítja meg”. Már az akadémia levelező tagjaként írta a *Bona fides és a joggal való visszaélés a nemzetközi jogban* című munkáját (Szeged, 1940, 83 o.).

1940 októberében kinevezték a Kolozsvárra visszatérő Ferenc József Tudományegyetem jogi karán a nemzetközi jogi tanszékre, ahol a nemzetközi jogi szemináriumnak is igazgatója lett, s elnöke az Egyetemi Diákvédő Bizottságnak. Ő képviselte a jogi kart az Országos Ösztöndíjtanácsban. 1940–41-ben dékán, 1943–44-ben pedig az egyetem rektora volt. Mint rektor arra hívta fel a karokat, biztosítsák, hogy a zsidó hallgatók zavartalanul látogathassák az

előadásokat. 1943 őszén, amikor a román hallgatók elleni tüntetés tervéről értesült, igyekezett az ifjúságot erről az akcióról lebeszélni. Miután ez a törekvése sikertelen maradt, az egyetemet azonnali hatállyal bezárta. Az újabb impériumváltás után, 1944 őszén, mint az egyetem prorektora, a rektorral és az egyetemi tanács több tagjával Kolozsváron maradt. Szerepe volt a magyar nyelvű egyetemi oktatás folytonosságának fenntartásában. A jogi kar tanárai közül egyedül ő maradt állomáshelyén. Átvette a dékáni teendőket, s megszervezte a kar működését. Az első félévben valamennyi évfolyamon tartott előadásokat. 1945. február 8-án előadást tartott az Erdélyi Múzeum Egyesületben *A Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója mint öszszetett állam* címmel. 1945. február 18-án a kolozsvári tudományegyetem igazolóbizottsága demokratikus politikai magatartását igazolta. Tevékenyen közreműködött a romániai állami magyar egyetem, a Bolyai Tudományegyetem megszervezésében. 1945. október 1-től szerződéses alkalmazást kapott a román kormánytól a nemzetközi jogi tanszékre. Tagja volt a Bolyai Tudományegyetem tanácsának, s részt vett az egyetem kormányzásában. Tagja volt annak a közéleti személyiségekből álló testületnek, amely 1945 decemberében Márton Áron püspök vezetésével memorandumot dolgozott ki és juttatott el a nagyhatalmakhoz. (Erdély határainak az etnikai összetételt alapul vevő kialakításáról szolt.) Ekkor kezdett el foglalkozni a második világháború után, az ENSZ létrejöttével jogilag érvényes, de gyakorlatilag sok problémával küzdő új szellemű nemzetközi joggal, amelynek alapelvei a béke, az egyenlőtlen nemzetközi szerződések elvetése, az erőszak alkalmazásának és az erőszakkal való fenyegetésnek, a korlátlan háborúindítási jognak a kizárása. Első ilyen munkája Kolozsváron jelent meg: *Új nemzetközi jogi elvek az Egyesült Nemzetek San Franciscó-i Alapokmányában* (1946, 26 o.). 1946-ban Magyarországon az MTA rendes tagjává választották.

1948-ig volt a magyar nyelvű Bolyai Egyetem szerződéses tanára. Az 1947–1948-as tanév befejezése után, 1948 júniusában a román nevelésügyi miniszter felbontotta alkalmazási szerződését, arra hivatkozva, hogy már megfelelő román állampolgárságú szakember áll rendelkezésre. Ekkor el kellett hagynia Romániát, s visszatért Szegedre. 1948. október 18-tól megbízott előadóként a nemzetközi jogi tanszéket látta el a szegedi tudományegyetemen. A következő tanévtől rendes egyetemi tanár lett. Ekkor jelent meg az egyetemi acta sorozatban *A nemzetközi közhatalom szervezete az Egyesült Nemzetek Alapokmánya szerint* című másfél íves tanulmánya.⁴ Magas színvonalon kidolgozott tudományos konstrukciója a második világháború utáni új szellemű nemzetközi jogról ideális elveivel alkalmas volt a Szovjetunió vezette tábor valódi nemzetközi hatalmi törekvéseinek az álcázására. Ennek is köszönhető, hogy tagja maradt az 1949-ben pártállami szisztéma szerint átszervezett Magyar Tudományos Akadémiának, s hogy magas pozíciókat tölthetett be az egyetem és a magyar jogásztársadalom életében. Nem is beszélve arról, hogy egészen rendhagyó módon csak 81 éves korában nyugdíjazták.

Munkatársaival először 1954-ben készítette el a *Nemzetközi jog* új egyetemi tankönyvét, amely átdolgozva 1968-ig négyszer jelent meg. Emellett több fontos nemzetközi jogi tanulmányt írt: *A non-intervencio elvének szocialista és imperialista koncepciója* (1953); *A törvényesség és igazságosság elve a nemzetközi jogban* (1957); *Az ENSZ főtítkárának nemzetközi jogi helyzete* (1961); *A nemzetközi jogi normák kialakulásának útja. – A fejlődésnek az ENSZ alapokmányában meghatározott iránya a békés egymás mellett élés s a jószomszédi és baráti együttműködés szellemében* (1963). Munkatársa volt a *Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikonnak* (1959). Egy tanév kivételével 1949-től 1954-ig ő volt a szegedi egyetem jogi karának dékánja. Mint a nemzetközi jog kiemelkedő művelője, elnöke volt az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának (1960–1964). Elnökként szerepet vállalt a Magyar Jogász Szövetségben (1959–1965). Elnöke volt a Hazafias Népfront Szeged városi Bizottságának. Kétszer kapta meg a Munka Érdemrendet

(1955, 1960), s nyugdíjazásakor a Munka Érdemrend arany fokozatát, de ennél magasabb kitüntetést nem kapott. Világi vezetője, főgondnoka volt a pártállammal együttműködő református egyházi vezetés részeként a dunántúli református egyházkerületnek (1954–1969), s 1967-es fennállásáig alelnöke a Magyarországi Református Egyház kormányzó testületének, az Egyetemes Konventnek. 1966-ban, 81 évesen ment nyugdíjba. A következő évben jelent meg a második világháború utáni nemzetközi jogról készített monográfiája: *A nemzetközi jog fő kérdései az új szellemű nemzetközi jogban*. 1969-ben az Akadémia halottjaként temették el a Farkasréti temetőben Szamosközi István dunamelléki református püspök igeihirdetésével.⁵

Jegyzetek

1 Készült az NKFIH 115766 számú projektjének támogatásával. A hivatkozásokban szereplő irodalmon és a szokásos életrajzi forrásokon (anyakönyvek, iskolai anyakönyvek stb.) kívül a levéltári források közül a következő fondokat néztük át Buza László pályájára vonatkozóan: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 636 Vallás- és közoktatásügyi minisztérium, 1916–1951. Egyetemek, főiskolák és tudományos intézetek; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára XIX–I–1–h Vallás- és közoktatásügyi minisztérium, Felsőoktatási és Tudományos Főosztály, 1945–1951.

2 A Szádeczky-Kardoss családról részletesebben írtunk: Kovács I. Gábor: Párhuzamos (testvéri) tudósi életpályák és elhajlásuk a pártállamban. A Szádeczky-Kardoss testvérpár: a jogász-közgazdász Tibor és a geológus Elemér életpályája. = Zempléni Múzsza, XVI. évf. 2. szám, 2016. nyár, 17–18. o.

3 Buza László 1918 és 1921 közötti közéleti szerepét részletesen Bolvári-Takács Gábor írta meg: Bolvári-Takács Gábor: A Tanácsköztársaság és a pataki Kollégium. Buza László emlékei 1919-ről. = Zempléni Múzsza, V. évf. 3. szám, 2005. ősz, 79–84. o.

4 A nemzetközi joggal foglalkozó tudományos munkásságát részletesebben Ruszoly József mutatta be: Ruszoly József: Hat évtized a nemzetközi jog szolgálatában. Buza László 80 éves. = Tiszatáj, XIX. évf. 5. szám, 1965. május, 354–357. o.

5 Reformátusok Lapja, XIII. évf. 1969. október 18.